

1950-1960 Yılları Arasındaki Demokrat Parti Döneminin Sosyo-Politik Atmosferini Anlamaya Yönelik Bir Çalışma

Aykut SİĞİN

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

aykutsigin@aksaray.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1197-552X>

Makale Başvuru Tarihi : 11.11.2023

Makale Kabul Tarihi : 14.12.2023

Makale Yayın Tarihi : 31.12.2023

Makale Türü : Derleme Makalesi

DOI: 10.5281/zenodo.10441943

Özet

Anahtar Kelimeler:

Demokrat Parti,
Çok Partili Hayat,
Sosyo-politik Analiz.

Türk siyasi tarihinin başat aktörlerinden biri olan ve Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde diyalektik bir görünümü andıracak biçimde doğan Demokrat Parti ve partinin iktidarda kaldığı 10 yıllık süreçte (1950-1960) deneyimlenen genel sosyo-politik atmosfer ve ekonomik gelişmeler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Alanyazın derlemesi yapılan çalışmada, Demokrat Parti'nin kendinden önceki dönemin anti-demokratik uygulamalarını eleştirerek, adıyla uyumlu bir şekilde, demokrat bir siyasi başlangıç yaptığı ancak sürecin yavaş yavaş yerini anti-demokratik uygulamalara bıraktığı sonucuna varılmış; ekonomi alanında atılan liberal adımların ise küreselleşmekte olan dünya ile entegrasyonun sağlanması konusunda anlamlı olduğu not düşülmüştür. Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinden kopup kendi siyasi parti kimliğini edinmeye başladığı süreçten başlayarak iktidara geldiği 1950 yılından itibaren gözlemlenen gelişmeler, demokrasi kavramı ve ekonomik uygulamalar ekseninde değerlendirilmiştir. Demokrat Parti'nin ilk olarak anti-demokratik uygulamaları eleştiren ve bu uygulamaların karşısında duran bir siyasi oluşum olarak ortaya çıkarken daha sonra, eleştirmiş olduğu anti-demokratik uygulamalara benzer yaklaşımları kendisinin sergilemeye başladığı anlaşılmıştır. Kendisinden önceki Cumhuriyet Halk Partisi idaresinde görülen devletçi yönetim anlayışının aksine Demokrat Parti'nin daha liberal bir ekonomik sistemi benimseyip ekonomi içerisinde devletçi anlayışı en az düzeyde kullandığı ve bunun küreselleşen dünya içerisinde önemli bir hamle olduğu anlaşılmıştır.

An Attempt at Understanding the Socio-Political Atmosphere of the Democrat Party Period between the Years 1950-1960

Abstract

Keywords:

The Democrat
Party, The Multi-
party System, Socio-
political Analysis.

This study focuses on the Democrat Party, which was a main actor in Turkish political history and was born out of the Republican People's Party, pointing to a dialectic occurrence, and the general socio-political atmosphere and economic developments that took place in the 10-year period (1950-1960) in which it was in power. In the study, a literature review was carried out and it was concluded that the Democrat Party, which had a democratic political start-up, in harmony with its name, by means of criticizing the anti-democratic practices of the period before it, gradually started exercising anti-democratic practices itself. However, the liberal steps taken in the economic field at the time were regarded as being meaningful in the integration process with a globalizing world. Starting from the period when the Democrat Party separated from the Republican People's Party and began forming its own political party identity, the developments following the Democrat Party's emergence as the ruling party in 1950 were evaluated around the notion of democracy and economic implementations. It is argued that whereas the Democrat Party emerged as a party that was against anti-democratic practices, it started executing similar anti-democratic practices itself after a while. It is also claimed that, unlike the statist Republican People's Party before it, the Democrat Party assumed a more liberal approach to the economy, used a statist understanding only minimally and this was an important move in a globalizing world.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti demokrasi tarihi itibarıyla huzursuz deneyimler yaşamıştır. Bu huzursuzluklardan bir tanesi de çok partili hayata geçiş süreci olmuştur. Öyle ki, çok partili hayata geçme çabaları sürecinde 17 Kasım 1924 tarihinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait Ayaklanması'ndaki isyancılarla iş birliği yaptığı gerekçesiyle 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmış, 12 Ağustos 1930 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat muhalif bir parti oluşturma çabalarıyla kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da 18 Aralık 1930 tarihinde kendi kendini feshetmek durumunda kalmıştır (Aldan, 2012: 13-14, 16, 18). Türkiye'de çok partili hayat aslında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi ile başlamış ancak parti içerisinde deneyimli siyasetçi olmaması ve partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsilcisinin bulunmaması nedeniyle partiye olan destek az olmuştur (Zürcher, 2013: 310). Bu bağlamda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bünyesinden ayrılan ekibin kurduğu Demokrat Parti (DP), tek partili hayatı sonlandırıp demokrasilerin olmazsa olmazı durumdaki çok partili hayata geçişin baş aktörü olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, demokratikleşme süreci içerisindeki Türkiye Cumhuriyeti'nde yadsınamaz bir öneme sahip olan DP'nin iktidarda kaldığı 1950-1960 yılları arasındaki gelişmeleri incelemek ve dönemin toplumsal görünümünü sosyolojik bir bakış açısıyla anlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda, çalışmada alanyazın derlemesi yapılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi yol haritasında muhafazakâr siyasetin temel şekillendirici kadrolarından DP'nin sosyo-politik yaklaşımı anlaşılmasına çalışılmıştır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ İÇİNDEN YENİ BİR PARTİ DOĞUYOR

CHP iktidarı dönemindeki ilk yedi aylık Bütçe Kanunu Tasarısı görüşmeleri esnasında parti içinden bazı muhalif görüşler yükselmiştir. Fuad Köprülü, Recep Peker, Hikmet Bayur, Refik Koraltan, Emin Sazak, Celal Bayar ve Adnan Menderes tasarının oylamasında ret oyu kullanmışlardır. Aynı isimler 14 Mayıs 1945 tarihindeki Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerine katılmamış¹ ve CHP içerisindeki ayrılmanın ilk sinyallerini vermeye başlamışlardır. Celal Bayar, Fuad Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu oylamaya sunulmadan önce "Dörtlü Takrir" adındaki belgeyi partiye sunmuşlardır (Aldan, 2012: 31).

Önergede CHP ve 1924 Anayasası'nın en önemli özelliğinin demokrasi olduğundan ve bunun sadece lafta kalmaması, uygulamaya geçirilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Önergeye yönelik önemli noktalardan biri İsmet İnönü'nün şu şekildeki ifadeleridir:

Partimizin ilkelerini, temel politikamızı kabul etmeyen insanların yapmaları gereken şey, başka bir parti kurarak karşımıza geçip bizimle açıktan mücadele etmeleridir. Yaptıklarımızı beğenmeyecekler, doğru bulmayacaklar, ama içimizde kalıp kendi aralarında bir hizip oluşturacaklar, içerden bizim çalışmalarımızı etkisiz bırakmaya çalışacaklar. İşte bu olmaz. Buna izin veremem (İnönü, 1998: 168).

21 Eylül 1945 tarihinde CHP Başkanlık Divanı toplanarak Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'yü partiden ihraç kararı almıştır. Celal Bayar ise Menderes ve Köprülü'ye destek olmak için istifasını vermiştir. Refik Koraltan da bu ihraç kararlarının parti tüzüğüne aykırı olduğunu o zamanlar yazdığı Vatan gazetesinde belirtmiş ve sonuç olarak kendisi de partiden ihraç edilmiştir. Bu gelişmeleri takiben 7 Ocak 1946 tarihinde DP Menderes, Köprülü, Koraltan ve Bayar tarafından kurulmuştur (Aldan, 2012: 35).

Daha sonra adeta diyalektik bir görünüme işaret edecek şekilde, CHP içinden doğan DP'nin ilk seçim başarısı gerçekleşmiştir². DP, 1950 genel seçimlerinde Meclis'te 69 sandalye sağlayabilen CHP'ye karşı

¹ Bu muhalif hareketin başında kendisi de büyük bir toprak sahibi olan Adnan Menderes bulunmaktadır.

² 21 Temmuz 1946'da yapılan genel seçimler açık oy, gizli sayım sistemi esasına dayalı olarak yapıldığı gerekçesiyle genel anlamda "şaiBELİ seçim" olarak anılmaktadır. DP bu seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır.

ezici bir üstünlük göstererek 408 sandalyeyi garantilemiş ve seçimin galibi olarak tek parti dönemine son vermiştir (Zürcher, 2013: 323). Bu başarıda bir kısmı II. Dünya Savaşı eksenli olarak biriken ekonomik sorunları, CHP'nin (katı laiklik anlayışı gibi) otoriteriyenizme kaçan uygulamaları, DP'nin "Yeter! Söz Milletindir!" sloganıyla söz konusu otoriterliği sonlandıracağını belirtip özgürlükçü bir alternatif olduğunu göstermesi gibi iç dinamikler dışında II. Dünya Savaşı'ndan demokrasiyi savunan ülkelerin galip gelmesi ve ABD'nin, DP'nin de savunucusu olduğu liberal ekonomiyi Türkiye için desteklemesi gibi dış dinamiklerin rolü olduğu söylenebilir.

Grafik 1. Demokrat Parti'nin sık sık vurgu yaptığı "milli irade" söyleminin bir bütünleyicisi olan "Yeter! Söz Milletindir!" sloganı, 1950 seçim propagandalarında hem radyolarda duyulmuş hem de afiş olarak basılmıştır.

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDAKİ GELİŞMELER

DP'nin seçim başarısı, alınan oylar itibarıyla köylüler, küçük tüccar ve esnaflar, serbest meslek sahipleri ve kısmen eğitimlilerden kaynaklanmaktadır (Karpaz, 2014: 169). DP, CHP'den ayrılmış bir parti olmasına rağmen milletvekili profili bağlamında partiler arası farklılıklar gözlenmektedir. Bu bağlamda, DP'li vekillerin yaş ortalaması daha düşüktür, seçim bölgeleriyle daha köklü ilişkiler içerisindedirler, üniversite tahsili olan daha azdır, ticaret ya da hukuk formasyonu olan daha fazladır ve CHP'deki gibi bürokratik ve askeri formasyona sahip neredeyse hiç vekil bulunmamaktadır (Zürcher, 2013: 323).

Demokrat Parti ve Demokrasi

DP, kuruluş itibarıyla söylemini demokrasi ekseninde oluşturmaya çalışmıştır. Bu, partinin 1949 tarihli parti tüzük ve programının 1. maddesinde de açıkça belirtilmiştir. Buna göre,

Siyasî hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.

DP, doğal olarak muhalefet döneminde CHP'nin anti-demokratik olarak nitelendirdiği uygulamalarına saldırmış ve demokrasi söylemini bir anlamda bunun üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda partinin, devletle halk arasındaki mesafeyi kaldırma hedefi de parti programının 19. Maddesinde görülebilir:

İç işlerimizde, hükûmeti ve teşkilâtını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından âme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi, devletle bütün muamele ve münasebetlerinde, yurddaşa tam bir emniyet verebilmektir.

DP'nin muhalefet döneminde, CHP'ye milli iradeyi yok saymakla ve halkın beklentilerinin karşılanmadığıyla ilgili eleştiriler yönlendirdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, DP'nin muhalefet döneminde muğlak olarak tanımlanan ve pragmatik bir biçimde uygulanan demokrasi anlayışı, siyasal iktidar olma süreci içerisinde CHP'yi alt edip tek parti rejimine bir son vermek şeklinde görülmüştür (Özçelik, 2010: 171). Diğer yandan, DP'li milletvekillerinin esas hedefleri olduğunu söyledikleri şey, iktidara gelmelerinden sonra genel itibariyle gerçekleşmemiş, çok partili sistem ve demokrasi güçlendirilmemiştir (Karpat, 2013: 497).

Anlayış noktasında DP'nin CHP'den farklılaştığı en önemli noktalardan biri, din ve laiklik konularıdır. Tekrar parti programına bakılırsa, 14. Maddenin bu durumu özetlediği görülebilir:

Partimiz lâikliği devletin siyasette, dinle hiç bir ilgisi bulunmaması ve hiç bir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması mânasında anlar ve lâikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır. Gerek dinî tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda, mütehasıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler Millî Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.

Buradan da anlaşılacağı üzere, DP'li milletvekilleri laikliği, dini baskılayan bir ilke olmaktan ziyade (ki CHP'nin böyle yaptığını iddia ediyorlardı), din ve devlet arasında belirli bir mesafenin bulunması gerektiği şeklinde yorumlamışlardır. Bu doğrultuda, DP iktidarı boyunca dini özgürlüklerin genel anlamda arttığı gözlemlenmektedir. Öyle ki, Türkçülük hareketinin bir parçası olarak Türkçe okunmaya başlanan ezanın eskiye dönüş yapılarak yeniden Arapça olarak okunması sağlanmış, Osmanlı'daki devlet adamlarının türbeleri halka açılmış, devlet radyolarında Kur'an okutulmuş, çok sayıda cami ve İmam Hatip okulu yaptırılmış ve mevcut okullarda da din eğitimi verilmeye başlanmıştır³ (Karpat, 2014: 171; Sığın, 2014: 478). DP'nin tarikatların varlığını kabul ettiği ve Nurcuların desteğini aldığı da bilinmektedir.

DP'nin dini politikalarını daha iyi anlayabilmek için o dönem dünyadaki gelişmelere de bakmak gerekmektedir. 1950-1960 seneleri, Soğuk Savaş döneminin etkilerinin en yoğun şekilde görüldüğü dönemlerden birine işaret etmektedir. Komünizme karşı olan DP hükümetleri, iktidarları boyunca bu "tehditle" mücadele etmiş, dini de bu mücadelede en iyi silah olarak görmüş ve özellikle din eğitiminde sağlanacak özgürlüklerle birlikte bu konuda kökten bir çözüm sağlanabileceğini düşünmüşlerdir (Taşdöven, 2013: 65). Aynı doğrultuda, Marksizm'e göz kırpan siyasaları ve uygulamaları nedeniyle CHP de DP tarafından sık sık "dinsiz" olarak nitelendirilmiştir (Sığın, 2014: 478). Buna karşılık olarak CHP de DP'yi laikliğe ve Atatürk inkılaplarına karşı bir duruş sergilemekle suçlamıştır.

Diğer yandan, DP'nin 1950'deki seçimleri kazanmasının ardından Tıcani Tarikatı'na mensup kimseler Atatürk büstlerine saldırmış ve sonrasında tarikat lideri Kemal Pilavoğlu tutuklanmış ve en nihayetinde de 1951 yılında Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Genel anlamda dini özgürlükler kimi köktendinci grupları harekete geçirmiştir. 1952 yılında Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin

³ Önceki uygulamada çocuklarının din dersi almasını istediklerini belirtmeleri gereken velilere, bu kez de din dersi almak istemediklerini belirtmeleri kaydıyla derslerden muafiyet sağlanabiliyordu.

Yalman'ın silahlı saldırıya uğradığı ve tarihe "Malatya Suikastı" olarak geçen olay, irticanın örgütlü ve saldırgan boyutlara ulaştığını göstermiştir (Eroğul, 2014: 122). Bu olaydan sonra konuyla ilgili birtakım tedbirler alınmaya başlanmıştır. Örneğin, dönemin gazetelerinden birinde "Milletin Atatürk İnkılabına Medyun (Verecekli, Borçlu) Bulunduğu İddiası Asla Doğru Değildir" başlıklı bir makalesi yayınlanan ve dini kimliğiyle öne çıkan DP Samsun milletvekili Fehmi Ustaoglu partiden ihraç edilmiş, Said Nursi aleyhine dava açılmış, Milliyetçiler Derneği irticai olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır (Eroğul, 2014: 121-122).

1954 seçimlerinde oyların %58,4'ünü alan DP, bu kez CHP'nin 31 milletvekiline karşın 503 milletvekili çıkarmıştır (Zürcher, 2013: 326). Ayrıca artık Meclis'te bir sandalyeyle yeni bir parti de bulunmaktadır: Millet Partisi. 1954 seçimlerinde gösterilen başarı yarardan çok zarar getirmiş, DP hükümetinin, kuruluş amacına tezat oluşturacak bir şekilde, anti-demokratik yollara başvurmasına neden olmuştur (Eroğul, 2014: 149).

İkinci DP hükümeti baskı politikalarının bir parçası olarak seçimlerde kendilerine oy vermeyen illeri cezalandırmakla kalmıyor⁴, seçimi takip eden aylarda çıkarılmış yasalarla bu durumu iyice gün yüzüne çıkarıyordu. 30 Haziran 1954 tarihli kanunla örneğin, bir siyasal partiye başvurup adaylığı reddedilen bir kimse, aynı seçim döneminde tekrar adaylık başvurusu yapamayacaktı. Bunun anlamı şuydu: DP'ye aday olarak başvuran ve adaylığı kabul edilmeyen kimseler kendilerine karşı seçim mücadelesi veremeyeceklerdi. Diğer taraftan, radyolar siyasal partilerce kullanılmayacaktı. Bu durum iktidar partisi tarafından "hükümet adına konuşmak" gerekçesiyle sık sık suiistimal edilecekti (Eroğul, 2014: 154-155).

Zümreler bağlamında bakıldığında DP'nin baskılarını en çok hissedenlerin memurlar olduğu söylenebilir. Bu durum 1954 seçimlerinden sonra baş göstermemiştir. DP'nin daha demokratik olarak değerlendirilen ilk iktidar döneminde de memurları kısıtlayan bazı uygulamalar olmuştur. İkinci DP iktidarında bu alanda gözlenen en çarpıcı örneğe hükümete tüm memurlar için genel azil yetkisinin verilmiş olmasıdır. Bu yetkiyle birlikte hükümet istediği memuru, altı aylık bir bekletme sürecinin ardından işten çıkarabilmekteydi ve bunun karşılığında yargı yolu kapalıydı (Özçelik, 2010: 179).

Aynı dönemlerde DP hükümetinin otoriterliğini tecrübe eden diğer bir kesim de gazeteciler olmuştur. 1954 senesinde Cemal Sağlam, Fuat Arna, Nihat Erim gibi birçok gazeteci ağır cezalara çarptırılmıştır. Özçelik'e göre,

Bu süreçteki çarpıcı bir örnek, 1950 seçimleriyle iktidara geldiklerinde kendilerine methiyeler sunan Necip Fazıl Kısakürek'in gittikçe Demokrat Parti'yi eleştiren yazılar yazması neticesinde, Necip Fazıl'ın mahkûm olması ve başyazarı olduğu Büyük Doğu gazetesinin kapatılmasıdır (2010: 178).

1955 senesi DP iktidarının en kritik senesi olmuştur denilebilir. Bu dönemde kökleri Lozan Barış Anlaşması'na uzanan Kıbrıs Bunalımı alevlenmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun tezine göre ada, Türkiye'ye verilmeliyken Yunanlılar Enosis'te, yani adanın Yunanistan'a katılmasında, ısrarcı davranıyorlardı (Eroğul, 2014: 165). 6 Eylül 1955'te Atatürk'ün Selanik'teki evinin Yunanlılar tarafından bombalandığı haberleri çıkmış, bu noktada kamuoyu iyice gerilmiştir. Aynı gün içinde birçok yerde olaylar çıkmış, Rumların bulunduğu ortamlara saldırılar düzenlenmiş, İzmir'deki Yunan Konsolosluğu ateşe verilmiştir. Olaylar ancak ordunun müdahalesiyle birlikte bastırılabilmiştir. Tüm bu olaylar neticesinde 6-7 Eylül gecesi İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Aynı süreçte DP'de iç sıkıntılar da baş göstermeye başlamıştır. 1954 seçimleriyle birlikte sayısı artan DP'li milletvekilleri arasında ister istemez hizipçilik artmış, artan ekonomik sıkıntılarla birlikte DP yalnızca

⁴ Seçimlerde MP lideri Osman Bölükbaşı'nı seçen Kırşehir ilken ilçe haline getirilmiş; CHP'yi destekleyen Malatya bölünerek Adıyaman ili kurulmuştur.

dışarıdan muhalefet tarafından değil, aynı zamanda kendi içerisinde de eleştirilere maruz kalmıştır. Bunun sonucunda da partiden birçok ihraç ve istifa gerçekleşmiştir. 29 Kasım 1955'te yapılan grup toplantısıyla birlikte milletvekilleri bakanlara karşı oldukça sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Netice itibariyle, bütün bakanlar birer birer görevden ayrılmak zorunda bırakılmışlardır. Menderes'in de istifası gündeme gelmiş ancak Meclis'e verilen bir önergeyle hükümet düşmüş olmasına rağmen kendisi güvenoyu almıştır (Eroğul, 2014: 175).

Devam eden süreçte DP, CHP'den olduğu kadar, belli basın yayın organları ve üniversitelerden de eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Bu sefer DP tarafından uygulanan otoriterliğin dozunun biraz daha arttığı söylenebilir. Örneğin, 1956 senesinde Adalet Bakanlığı on altı yargıcı emekliye zorlamış, bunun üzerine olağanüstü toplanma kararı alan Ankara Barosu'nun bu toplantısı yine Adalet Bakanlığı tarafından yasaklanmıştır. Benzer şekilde basın özgürlüğüne bir kez daha ket vurulmuş, çıkartılan yasalarla örneğin, altı ay mahkûm edilen gazetecilerin (ki o dönemde gazeteciler basit bir şekilde mahkûm edilebiliyorlardı) bir daha bu mesleği icra etmesinin önü kapatılmış, imzasız gazete yazılarının istendiği takdirde bir gün içinde savcıya bildirilmesi gerekli kılınmıştır. Daha sonra işçi birliklerinin kanuna aykırı işlediği gerekçesiyle önce İşçi Sendikaları Konfederasyonu, ardından da İstanbul, Sakarya, Ankara vs. işçi sendikaları kapatılmıştır. Yine 1956'da çıkarılan bir kanunla muhalefetin önü kesilmiş, birçok gösteri ve gezi nispeten basit gerekçelerle engellenmiştir.

Takip eden dönemde DP, siyasi gelişmelerin kendi aleyhine işlediği düşüncesiyle 1958'de yapılması öngörülen genel seçimleri 1957'ye çekerek tekrar iktidar olmak istemiştir (Altan, 2008: 145). Diğer yandan, yaklaşan 1957 seçimleri için muhalefet birleşme kararı almıştır ancak çıkarılan kanunla muhalefetin tek listeye seçime girmesi engellenmiştir. Sonuç olarak muhalefetin bütün çabalarına rağmen seçimlerden galip çıkan yine DP olmuştur. Yine de DP bu kez önceki seçimlerde görülen yüzdelerle karşılaşmamış, %47,3'lük bir oy oranına gerilemiştir. Bu oranla Meclis'te 424 sandalyeye sahip olan DP'nin karşısında %40,6'lık oy oranıyla 178 sandalyeyi garantileyen CHP, %3,8'lik oy oranıyla 4 sandalyeyi garantileyen Hürriyet Partisi (HP) ve %7'lik oy oranıyla 4 sandalyeyi garantileyen Cumhuriyetçi Millet Partisi⁵ bulunmuştur (Zürcher, 2013: 338).

1957 seçimlerinden 1960 Darbesi'ne kadar devam eden sürece bakmadan önce, DP hükümetlerinin iktisadi alandaki uygulamalarına da bir anlamda siyasi başarısızlıklara öncül olmaları itibariyle göz atmak yerinde olacaktır.

Ekonomik Gelişmeler

Milletvekili profilindeki tüm farklılıklara rağmen CHP ve DP'nin politikaları açısından büyük farklar bulunmamaktadır. Ancak yine de kimi alanlarda DP daha farklı yollar izlemiştir. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, (yabancı sermaye de dâhil olmak üzere) özel teşebbüslere yapılan destektir ki DP, bunun sayesinde ekonomi alanında büyük başarı sağlayabilmiştir. Bu durum, DP'nin devletçilik anlayışından tamamıyla koptuğu anlamına gelmemektedir. Aksine, DP iktidarında devlet işletmelerinin sayısı artmış ve böylelikle sanayileşmeye hız kazandırılmıştır⁶. DP iktidarı devletçiliği, ekonomiyi kalkındırarak ve özel girişimlere yardımcı olacak bir biçimde uygulamıştır (Karpaz, 2014: 170). Dolayısıyla, piyasa faaliyetlerinde liberal sistem ön plana çıkmış, zorunlu haller dışında devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiği düşünülmüştür.

⁵ Cumhuriyetçi Millet Partisi, daha sonra Köylü Partisi'yle birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır.

⁶ Türkiye'nin büyük sanayi şirketlerinin birçoğunun temelini 1950'de atıldığı söylenebilir (Zürcher, 2013: 334).

DP'nin özellikle iktidarının ilk yıllarında gösterdiği ekonomik başarıların altında yatan faktörlerden birisi dış yardımlardır. Adnan Menderes her fırsatta dış yardımı meşrulaştıracak yönde konuşmalar yapmış, kendi kaynakları olmayan bir ülkenin başka türlü kalkınamayacağını belirtip İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin de ekonomilerini dış destekle düzelttiklerini belirtmiştir (Dikilitaş, 2007: 156). Hükümet bu doğrultuda 1951 senesinde yabancı yatırımı teşvik etmek adına bir yasa çıkarmıştır. Yabancı yatırımlar ışığında, 1950 senesinin başından 1958 senesinin sonuna kadar DP'nin 54.035.000.000 Lira gibi bir dış destekten faydalandığı söylenebilir (Dikilitaş, 2007: 158).

Türkiye'ye yapılan dış yardımlardan en öne çıkan, ülkenin 1947'de kabul edildiği Truman Doktrini'ni takip eden Marshall Yardımı'dır. II. Dünya Savaşı'ndan çıkıp tam anlamıyla toparlanamamış Avrupa ülkelerine yardım etme gerekçesiyle başlatılan bu uygulamanın Amerika Birleşik Devletleri'ne uzun vadeli ekonomik katkısının dışındaki etkisi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin "komünist rejim tehlikesi" altında olan ülkeleri koruma altına alarak Soğuk Savaş döneminde "taraf" toplamaktı. Alınan destek, başlarda askeri nitelikteki yardımları içermekle birlikte zaman içinde ekonomik bir şekle bürünmüştür. Netice itibarıyla, Marshall Yardımı'yla birlikte devlet bütçesinin hemen hemen yarısına tekabül eden miktarlarda para elde edilmiş, bu parayla tarımda makineleşmenin önü açılmış, yollar yapılmış, çiftçiye tohumluk sağlanmış, Ziraat Bankası aracılığıyla kredi imkânları artırılmıştır (Aldan, 2012: 59)⁷.

DP'nin iktisadi başarılarının büyük bir bölümü tarım alanındaki politikaları sayesinde gerçekleşmiştir denilebilir. Tarım alanında yukarıda bahsedilen gelişmelerin yanı sıra, DP devlete bağlı toprakların bir kısmını köylüye dağıtmış, kısa bir zaman diliminde ülkedeki traktör sayısını on kat artırmış, ürünün nakil ve muhafazası için yeni fırsatlar sağlamış, tarımsal fiyatları artırarak köye daha fazla para girişi sağlanmasının önünü açmıştır (Eroğul, 2014: 132). Partinin ilk iktidar döneminde gerçekleşen tarım alanındaki kalkınmaya nicel olarak bakmak gerekirse:

Tablo 1. 1950-1954 Yılları Arasındaki Tarımsal Veriler

	1950	1951	1952	1953	1954
Ekilen alan (Bin hektar)	9.862	10.600	11.775	13.021	13.208
Traktör sayısı (Bin adet)	16.585	24.000	31.415	35.600	37.743
Traktörle işlenen arazi (Bin hektar)	1.244	1.800	2.356	2.670	2.831
Çift hayvanları sayısı (Bin adet)	2.495	2.506	2.349	2.390	2.592
Hayvanla işlenen arazi (Bin hektar)	13.298	13.478	15.005	16.142	16.785
Hububat ekim alanı (Bin hektar)	8.244	8.805	9.868	11.077	11.271
Hububat üretimi (Bin ton)	7.764	10.679	12.242	14.344	9.624

Kaynak: Aldan, 2012: 60.

Tablodan da görülebileceği üzere, DP'nin ilk iktidar döneminde hızlı bir tarımsal kalkınma gerçekleşmiştir ve bu da tarımla uğraşan vatandaşların DP'ye duydukları güveni sağlamıştır. Öyle ki, tarımla uğraşanlar büyük ölçüde DP'nin temel destekçilerinden olmuşlardır.

DP iktidarında gerçekleşen önemli gelişmelerden bir diğeri de hızlı nüfus artışıdır. Bunun yanı sıra, yapılan yollar tüm ülkeyi birbirine bağlamış, bununla ilişkili olarak da köyden kente göç artmış ve bunların sonucunda çarpık kentleşme olgusuyla karşı karşıya kalınmıştır. Ayrıca bu dönemde, tek parti döneminin aksine demir yolu yapımı neredeyse tamamen durmuştur ve karayolu taşımacılığına geçiş, kamu

⁷ Marshall Yardımı'nın Türkiye üzerindeki etkilerinin kısa vadede olumlu, uzun vadede olumsuz olduğu söylenebilir. Örneğin, Amerikalı uzmanların görüşleriyle birlikte yardımların %60'ı tarım alanında değerlendirilmiş, Türkiye 1950'li yıllarda dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden biri olmuştur ancak tarım aletlerinin de dışarıdan getirilmesi, bu aletlerin bakım ve onarım gibi konulardaki maliyetlerine yansımış, dış yardım olarak gelen paranın büyük bölümünün tekrar Amerika'ya gitmesi anlamına gelmiştir (Ertem, 2009: 395-394).

taşımacılığında özel mülkiyet taşımacılığına doğru kayılmış olduğu anlamını taşımaktadır, çünkü o dönemki kamyon ve otobüslerin büyük bölümü özel mülkiyete aitken demiryolları devlete aittir (Zürcher, 2013: 329). Bu örnek üzerinden DP'nin devletçi bir anlayıştan çok liberal bir anlayışı benimsediği açıkça okunabilir.

Sanayileşmeyle bağlantılı olarak kentlerde iş gücüne ihtiyaç 1950'den itibaren artmış, tarım işçileri ve az topraklı köylüler şehirlere göç etmeye başlamışlardır (Karpat, 2014: 172). Bunun neticesindeyse Türkiye'nin demografik görünümü değişmiş, kentli nüfus yükselişe geçmiştir. Ayrıca sanayiler, hızla artan işgücüne cevap verememiş, çalışanların büyük bir kısmı geçici işçi veya sokak satıcısı olarak çalışmaya başlamıştır (Zürcher, 2013: 330). Sayıları oldukça fazla olan ve her yıl sürekli artmaya devam eden göçmenler gecekondulaşmaya da neden olmuştur. Bunlar neticesinde, temel olarak köylüler ve tarımla uğraşanların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen DP programı, baş gösteren yeni sosyo-ekonomik problemlerle etkili bir biçimde baş edememiştir. Göç ve kentleşme konusunu Gökçen (2013: 224) şu şekilde ifade etmiştir:

Hızlı göç şehirlerin tam bir şehir niteliğine kavuşmasını önlemiş, önemli sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şehirlere yerleşen kırsal kesim insanının ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları parti ve hükümet politikalarına, Büyük Millet Meclisine ve yerel idarelerin politikalarına etki etmiş, bunların yerleşim, altyapı, eğitim, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması merkezi hükümetin ve yerel idarelerin önemli ekonomik sorunları arasına girmiştir.

Tüm bu sorunlarla birlikte canlanma dönemi 1954'te sona ermiştir. 1953 yılının milli gelir seviyesine kıyasla 1954'teki düşüş, %8,8 civarında olmuştur ve bu seviye ancak 1956 yılında aşılabilmektedir (Eroğul, 2014: 194-195). DP iktidarının ilk yıllarındaki tarımsal kalkınmanın ana sebepleri, etkili alanların genişletilmesi ve iyi giden hava koşulları olmuştur ancak hava muhalefetiyle birlikte tarım alanında gerileme görülmüş, hükümet %13 civarından %4 civarına düşen ekonomik kalkınma seviyesine rağmen ithalat yapmaya ve ödemeleri ertelemek itibarıyla dışarıdan borç almaya devam etmiştir (Zürcher, 2013: 33). Yüksek seyreden enflasyon oranları Ağustos 1958 tedbirleri ile birlikte düzeltilmeye başlanmışsa da bu, DP'nin çöküşünü engellemede yeterli olmamıştır.

Denilebilir ki DP daha 1954'te iktisadi bir başarısızlık sürecinin içine girmiştir ve bu da takip eden siyasal başarısızlıklarla birlikte partinin git gide artan anti-demokratik uygulamalarının ve otoriter politikalarının temel kaynağı olmuştur.

27 MAYIS 1960 DARBESİNE DOĞRU: BİR DÖNEMİN SONU

Partinin 1945-1950 yılları arasındaki muhalefet dönemine, 1950-1954 yılları arasındaki ilk iktidar dönemine ve 1954-1960 yılları arasındaki ikinci iktidar döneminden partinin kapatılış sürecine çizgisel bir şekilde bakıldığında özgürlükçü ve demokratik bir anlayıştan yavaş yavaş otoriter ve anti-demokratik bir anlayışa geçildiği anlaşılmaktadır (Özçelik, 2010: 163).

Buradan, silahlı kuvvetler bünyesinde iktidar karşıtlığını darbe gibi radikal seviyelere taşıyacak kadrolara zemin hazırlayan unsurların ekonomik başarısızlıklarla harmanlanan otoriter politikalar olduğu çıkarılabilir. Askeri darbe aslında bir grup subayın hükümete komplo hazırladığı iddiasıyla yargılandığı ve "Dokuz Subay Olayı" olarak bilinen meseleyle birlikte "gelmekte olduğunu" hissettirmiştir.

Takvimler 27 Mayıs 1960 tarihini gösterdiğinde Albay Alparslan Türkeş radyodan bir bildiri okumuştur. Bildiriye göre, "kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır". Bildiri, "hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir" diyerek darbenin yansızlığını

vurgularken⁸ “Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır“ ve “Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir” ifadeleriyle bunu pekiştirip demokrasi ihtiyacına işaret etmiştir. Bu bildiriden sonra iktidar demokrasiyi, Atatürk inkılaplarını ve laikliği savunmak üzere harekete geçtiğini belirten ve Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki Milli Birlik Komitesi’ne (MBK) geçmiştir (Karpaz, 2014: 173).

Grafik 2. 30 Eylül 1960 tarihli Yeni Asır gazetesinin haberine göre Demokrat Parti, mahkeme kararıyla 29 Eylül 1960'da kapatılmıştır.

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve TBMM Başkanı Refik Koraltan başta olmak üzere birçok DP'li tutuklanmış, anayasa ve parlamento feshedilmiş, DP mahkeme kararıyla kapatılmış, siyasi faaliyet yasağı uygulanmıştır. Tutuklanan DP'liler daha sonra yargılanmak üzere Yassıada'ya sevk edilmiştir. Eylül 1961'de Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatın Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam cezasına çarptırılmış, birçok milletvekili de farklı cezalar almıştır (Karpaz, 2014: 175). Verilen cezalar, İnönü dâhil olmak üzere birçok farklı çevre tarafından eleştirilmiştir. Celal Bayar'ın cezası, ilerlemiş yaşı ve sağlık durumu nedeniyle ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir.

Diğer yandan, MBK içindeki farklı görüşler nedeniyle yönetimi tekrar sivil iradeye devretmek zaman almıştır. Bu süreçteki müzakerelerin bir sonucu olarak Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası'na DP'li milletvekillerinin seçilmesinin engellenmesi nedeniyle bu anayasanın temelinde CHP ideolojisinin yattığı söylenebilir (Karpaz, 2014: 174). 1961 Anayasası, bir askeri darbe anayasası olması bağlamında değerlendirildiğinde hak ve özgürlükler bakımından liberal olması açısından dikkat çekicidir. Örneğin, bu anayasa ile birlikte, çoğunlukçu demokrasi anlayışından çoğulcu demokrasi anlayışına geçilmiş ve böylece azınlıkların hakları genişletilmiş, kanunların anayasaya (ve dolaylı olarak demokrasiye)

⁸ Diğer yandan, CHP'deki asker kökenli milletvekillerinin çokluğu ve partinin genel olarak orduya yakınlığı nedeniyle darbenin belirtildiği gibi tarafsız olmadığı iddiaları gündeme gelmiştir.

uygunluğunu denetleyen bir Anayasa Mahkemesi kurulmuş, tam anlamıyla parlamenter sistem kabul edilmiş ve yargı bağımsızlığı net bir şekilde benimsenmiştir. 1961 seçimlerinde CHP %36,7, (kimilerince DP'nin devamı olarak nitelenen) Adalet Partisi %34,7, (DP'den ayrılan HP'nin bir devamı olarak görülen) Yeni Türkiye Partisi %13,9, CKMP ise %13,4 oranında oy almıştır (Zürcher, 2013: 358). Bu durumdan memnun olmayan ordunun bazı kesimleri tekrar darbe gerekliliğine vurgu yapmış ancak bunun yerine koalisyon yolu denenmiş ve cunta bu şekilde son bulmuştur.

SONUÇ

Sonuç olarak DP sosyal hayat ve ekonomik anlamda kendinden önceki döneme göre daha liberal adımların atıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin demokratikleşme sürecine bu sosyal özgürlük alanının olumlu bir katkı sağladığı yadsınamaz. Öte yandan, küreselleşen dünyada atılan liberal adımların da olumlu DP siyasalarından olduğu söylenebilir. Söz konusu adımlar özellikle DP'nin iktidara geldiği ilk dönemlerde daha açık ve net bir şekilde görülebilir. Ancak sürecin devamında DP özellikle muhalif siyasi görüş ve tutumlara karşı otoriter bir tutum sergilemekten geri durmamıştır. Bu tutumlar DP'nin sosyal hayata yönelik yaklaşımlarında ve ekonomi politikalarında da yer yer gözlemlenmiştir. Sonuç itibarıyla DP, on yıllık iktidar döneminden sonra Türkiye'nin siyasi hayatındaki başat aktörler arasında çekilmiş ancak Türkiye siyasetinde her zaman için bir köşe taşı olarak var olma devam etmiştir.

DP, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin muhafazakâr siyaset açısından ilk büyük temsilcilerinden olmuştur. Partinin CHP içinden çıkıp Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında deneyimlenecek olan siyasal gelişmeler için bir başlangıç noktası sunmuş olması DP'nin iktidarda kaldığı on yıllık dönemi önemli bir hâle getirmektedir. DP bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nde bir düalizmin başlangıcı olmuş ve seküler/geleneksel dikotomisine ilişkin siyasi tartışmaların temas etmek durumunda kaldığı bir referans noktası olmuştur. Mevcut çalışmayla Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayatı başlatan DP iktidarına ilişkin alanyazına derleyici bir katkı sağlandığı düşünülmektedir. Bu katkının Türkiye'de çok partili hayata yönelik alanyazın için yapıldığı da ileri sürülebilir. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti'nde çok partili hayatın doğru anlaşılabilmesi için ilk olarak DP'nin doğru anlaşılması gerekli gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aldan, E. (2012). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Yıllarının Demokrasi Kavramı Ekseninde Sosyolojik İncelemesi: Demokrat Parti Uygulamaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Muğla.*
- Altan, C. (2008). Türkiye'de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 143-158.
- Demokrat Parti Tüzük ve Program.* (1949).
- Dikilitaş, O. S. (2007). Demokrat Parti Hükümetlerinin Sosyo-ekonomik Alandaki İcraatları (1950-1960). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Konya.*
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.
- Gökçen, A. (2013). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İktisat Politikaları ve Ekonomik Gelişme. Zencirkıran, M. (Ed.). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. 4. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık.
- İnönü, E. (1998). *Anılar ve Düşünceler* (7. Baskı). İstanbul: Yorum Kitabevi.
- Karpat, K. H. (2013). *Türk Demokrasi Tarihi* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2014). *Kısa Türkiye Tarihi: 1800-2012* (4. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Özçelik, P. K. (2010). Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 163-187.
- Sığın, A. (2014). Laiklik Çerçevesinde Türkiye'de Din ve Toplum: Dünü, Bugünü ve Yarını. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 474-485.
- Taşdöven, Z. (2013). Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Aydın*.
- Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye Tarihi* (28. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.